

istraživanja važna novina u nauci, ali da su pišćeva objašnjenja nesvesno spala na etnizaciju rasprave o fašizmu (suočavanje "izabranog" i "odbačenog" naroda) i "odvela teorijskom i metodskom bankrotstvu" istraživačkog poduhvata. Gilher-

Holti je u Goldhagenovom istraživanju svakodnevnice i mentalne predispozicije zločinaca uočila metodski izazov. Retki su istoričari mentaliteta koji pokušavaju da obrasce kolektivnog mišljenja i opažanja objašnjavaju konkretnim ponašanjem pojedinaca i grupa. Hans Momzen i frajburški istoričar U. Herbert sporili su ključnu Goldhagenovu tezu da je antisemitizam bio dugoročni vekovni plan Nemaca (Mommsen 1996 a; Mommsen 1996 b). Oba istoričara drže da je motivacija antisemita bila mnogo složenija i da je bilo različitih verzija antisemitizma od kojih se mnoge mogu objasniti racionalistički. Po Herbertu, vezu između ideološkog poziva i neposrednog učešća u genocidu nisu činili fanatični antisemiti iz SA odreda ili iz NSDAP, niti oni okupljeni oko antisemitskih agitatora, već tek stasala mlada elita kojoj je posle 1933. pružena šansa da svoju političku utopiju pretvori u praksu. Bili su to pruski studenti koji su Jevreje osećali kao konkurente i još pre 1933. Zalagali se da se Jevreji kao stranci istisnu redovnim državnim merama. A iz redova apsolvenata prava regrutovale su se vodeće grupe u policiji i službi bezbednosti i upravo one su počele sa getoizacijom Jevreja. Momzen je ubeđen da su i u ratu procesi uklanjanja Jevreja bili složeni, često bez plana, pa zato treba oprezno zaključivati. Sve do pada Francuske režim nije imao razrađenu dugoročnu strategiju, a osporeno je i gledište da je sistematsko uništenje Jevreja pocelo 31. 7. 1941. kada je Gering dao nalog Hajdrihu da počne sa "konačnim rešenjem jevrejskog pitanja". Premda je kasnog leta 1941. počelo sistematsko uništavanje Jevreja u Poljskoj i Sovjetskom Savezu, u vrhu su postojali i naporedni planovi o rezervatu Jevreja na Madagaskaru. Tek marta 1942. doneta je definitivna odluka o masovnom uništenju, a prekretnica je bila "Akcija Rajnhard", prelaz na postepenu likvidaciju Jevreja u Poljskoj. Dakle, antisemitizam je bio nužan, ali ne i dovoljan uslov za holokaust. Oba istoričara slažu se da su najveći masakri bili u Sovjetskom Savezu. Za razliku od drugih likvidacija, o ovom masovnom ubijanju se javno hvalisavo govorilo kao o razumljivom rasnom čišćenju: samo nekoliko dana nakon masakra kod Babi Jara u blizini Kijeva o tome se pričalo u kantinama nemačkih oficira u Parizu.

Braneći se, Goldhagen je uzvraćao da bez Hitlera i nacizma ne bilo holokausta (Goldhagen 1996 a; Goldhagen 1996 c). Izričito je sporio da je pisao o kolektivnoj krivici ili nepromenljivom nemačkom karakteru, već o promenljivoj političkoj kulturi. (Uzgred rečeno ovo pozivanje na Habermasa nije mnogo ubedljivo). U pogledu prigovora da mu je tumačenje monokauzalno i determinističko, on misli da je neshvaćen. Pored radikalne negacije bilo je i neodmerenih pohvala pisaca koji su u Goldhagenu videli važan oslonac otpora raznim verzijama strukturalnog tumačenja fašizma. Krupna teorijska pohvala Goldhagenu stigla je od damštatskog sociologa Helmuta Damera koji je zapazio da je nacistički odeljak istorije odveć ozbiljan s obzirom na broj žrtava da bi se prepustio samo istoričarima (Dahmen 1998). Pružajući otpor strukturnim tumačenjima istorije, Goldhagen je obrnuo perspektivu i ponovo ustoličio pojedinca kao zločinca i žrtvu. Time je, navodno, ozbiljno poljuljao objektivističko-fatalističku historiografiju i pokazao njenu nesposobnost da odgonetne motive zločinaca i žrtava, pa se zato okrenuo samopoimanju aktera, njihovim iskazima, opravdanjima, ali i njihovoj bezosećajnosti. Zato je Damer uveren da se posle Goldhagena istorija holokausta mora iznova pisati. U nastavku će biti pokazano kako je na ove ocene reagovala kritička teorija. Damer je metodski učinak Goldhagena svakako